

CHEMICKÉ REAKCIE

*RNDr. Monika Šuleková, PhD.
Katedra chémie, biochémie a biofyziky
UVLF Košice*

Chemické reakcie

- látkové zmeny, ktoré prebiehajú medzi prvkami a zlúčeninami v dôsledku ich vzájomného pôsobenia, alebo vplyvom rôznych druhov energie.
- v priebehu chemickej reakcie sa nemení celkový počet a druh atómov, z ktorých sa skladajú látky prítomné v reakčnej sústave, ale **zanikajú** pôvodné a **vznikajú** nové chem. väzby.
- mení sa vzájomné zoskupenie zúčastnených atómov a elektrónová štruktúra ich valenčnej vrstvy.
- pri zachovaní druhu a počtu atómov v reakcii sa východiskové látky – reaktanty menia na konečné produkty.
- zapisuje sa chemickými rovnicami

Klasifikácia chemických reakcií

A. Na základe zmien v stechiometrickom zložení:

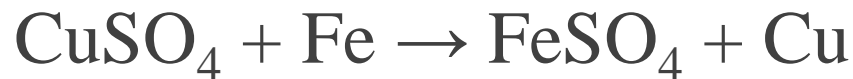
1. Syntéza (zlučovanie)

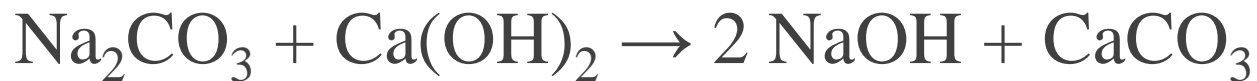
2. Rozklad (analýza)

3. Nahradzovanie (substitúcia)

4. Podvojná záměna

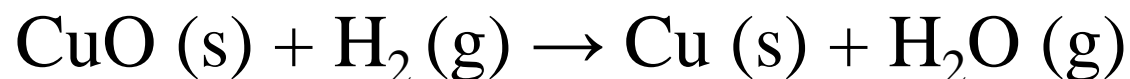

B. Na základe skupenstva reaktantov a produktov:

1. Homogénne reakcie

2. Heterogénne reakcie

Skupenské stavy:

s (solidus) – látka v tuhom skupenstve

l (liquidus) – látka v kvapalnom skupenstve

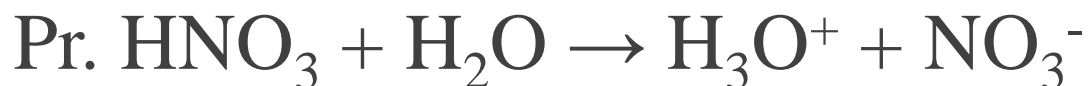
g (gaseus) – látka v plynnom skupenstve

aq (aqua) – látka vo vodnom roztoku

C. Na základe mechanizmu jednotlivých reakcií:

1. *Protolytické reakcie* (acidobázické, neutralizačné)

- dochádza k výmene vodíkových kationov (protónov vodíka) medzi kyselinou a zásadou

2. *Oxidačno-redukčné reakcie* (redoxné)

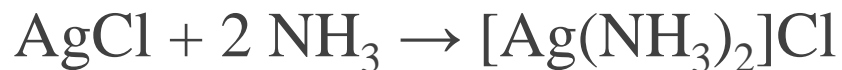
- dochádza k výmene elektrónov medzi oxidovadlom a redukovadlom

C. Na základe mechanizmu jednotlivých reakcií:

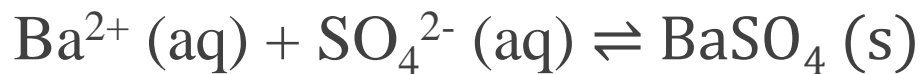
3. *Komplexotvorné reakcie* (koordinačné)

- dochádza k vzniku koordinačných (donor-akceptorných) väzieb.

4. *Vylučovacie reakcie* (zrážacie)

- dochádza k vzniku málo rozpustnej látky (zrazeniny)

- sú to heterogénne reakcie.

Klasifikácia chemických reakcií podľa energetickej bilancie:

1. Exotermické reakcie

2. Endotermické reakcie

Protolytické reakcie (acido-bázické reakcie)

Arrheniova teória:

Kyseliny – látky, ktoré vo vodnom roztoku odštepujú H^+ .

(HCl , HNO_3 . . . .)

Zásady – látky, ktoré vo vodnom roztoku odštepujú OH^- .

(KOH , $\text{Ca}(\text{OH})_2$ . . . .)

Brönstedova teória:

Kyseliny – látky, ktoré sú schopné odovzdávať H^+ (donor H^+)

(HCl , H_2O , HNO_3 . . . .)

Zásady – látky, ktoré sú schopné viazať H^+ (akceptor H^+)

(NH_3 , H_2O . . . .)

Pri protolytickej reakcii z kyseliny vznikne **konjugovaná zásada** a zo zásady vznikne **konjugovaná kyselina**.

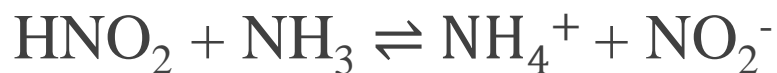
kyselina   zásada

konjugovaný pár 1

zásada   kyselina

konjugovaný pár 2

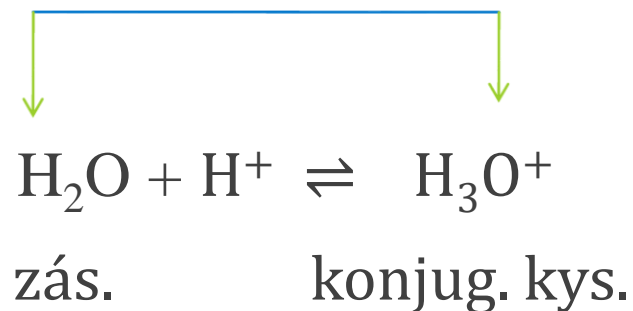
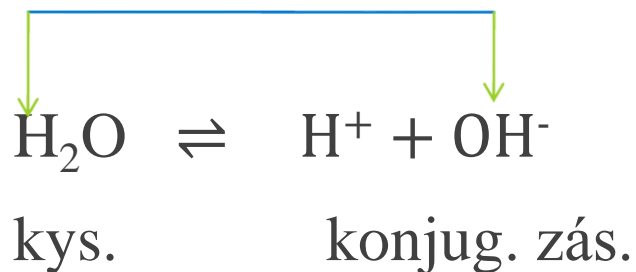
kys.1   zás.2   kys.2   zás.1

Čím je kyselina silnejšia, tým je jej konjug. zásada slabšia a naopak.

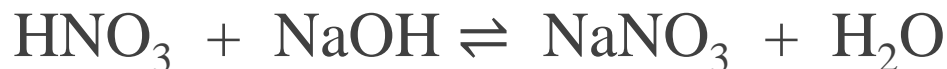
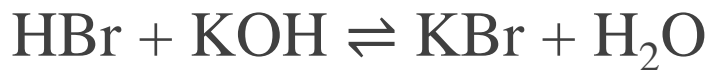
Amolyty (amfotérne látky)

- látky, ktoré môžu reagovať aj ako kyseliny aj ako zásady (napr. H_2O , HCO_3^- , H_2PO_4^-)

Neutralizácia

- reakcia vodných roztokov kyselín a zásad, pričom vzniká soľ a voda
- soli sú chemické zlúčeniny zložené z katiónov kovových prvkov (NH_4^+) a aniónov kyselín

Neutralizácia

Úlohy:

- Uved'te, od čoho sú odvodené príslušné soli:

$\text{Au}_2(\text{WO}_4)_3$, $\text{Rb}_2\text{Cr}_2\text{O}_7$ a $\text{Au}(\text{NO})_3$.

- Čo vznikne, keď zreaguje 1 mol hydroxidu horečnatého s 1 móлом kyseliny trihydrogénfosforečnej?

Neutralizácia

Príklad:

Kol'ko cm^3 $0,2 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ roztoku NaOH potrebujeme na neutralizáciu 10 cm^3 HCl o rovnakej koncentrácii? (10 cm^3)

Neutralizácia

Príklad:

Koľko cm^3 $0,2 \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ roztoku H_2SO_4 potrebujeme na neutralizáciu 10 cm^3 NaOH o rovnakej koncentrácii? (5 cm^3)

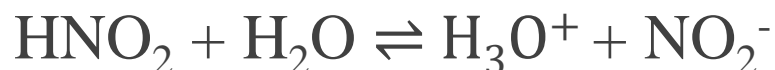
Sila kyselín a zásad

vzhľadom k
 H_2O

Sila kyselín – schopnosť odštepovať H^+

Sila zásad – schopnosť viazať H^+

Pr. Disociácia HNO_2 vo vode:

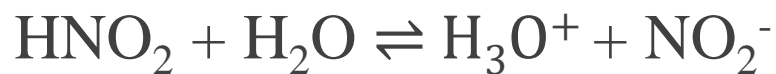
Mierou sily kyselín a zásad je ich disociačná konštanta K_A / K_B resp. ich pK hodnoty.

Silné kyseliny – úplne disociované vo vode, $\uparrow K_A$

Slabé kyseliny – čiastočne disociované vo vode, $\downarrow K_A$

$$\text{p}K_A = -\log K_A, \text{ resp. } \text{p}K_B = -\log K_B$$

Pr. disociácia HNO_2 vo vode

Rovnovážna konštanta disociácie HNO_2 :

$$K_C = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+][\text{NO}_2^-]}{[\text{HNO}_2][\text{H}_2\text{O}]}$$

Konštanta kyslosti:

$$K_C \cdot [\text{H}_2\text{O}] = K_{\text{HNO}_2} = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+][\text{NO}_2^-]}{[\text{HNO}_2]}$$

- závisí od teploty

Autoprotolýza vody

- reakcia dvoch mólov vody:

Rovnovážna konštanta:

$$K_c = \frac{[\text{H}_3\text{O}^+][\text{OH}^-]}{[\text{H}_2\text{O}]^2}$$

iónový súčin vody: K_v

- jeho hodnota závisí od teploty.
- pri teplote 25 °C ($10^{-14} \text{ mol}^2 \cdot \text{l}^{-2}$)

$$K_v = c(\text{H}_3\text{O}^+) \cdot c(\text{OH}^-) = [\text{H}_3\text{O}^+].[\text{OH}^-] = 10^{-14} \text{ mol}^2 \cdot \text{l}^{-2}$$

pH

Záporný dekadický logaritmus koncentrácie oxoniových katiónov.

$$\text{pH} = -\log [\text{H}_3\text{O}^+]$$

$$\text{pH} = -\log [\text{OH}^-]$$

$$\text{pH} + \text{pOH} = 14$$

Pre silnú jednosýtnu kyselinu (HCl) platí:

$$\text{pH} = -\log [\text{H}_3\text{O}^+] = -\log c_{\text{kys}}$$

Pre silnú jednosýtnu zásadu (NaOH) platí:

$$\text{pOH} = -\log [\text{OH}^-] = -\log c_{\text{zás}}$$

Neutrálny roztok:

$$c(\text{H}_3\text{O}^+) = c(\text{OH}^-) = 10^{-7} \text{ mol.dm}^{-3}$$

$$\text{pH} = 7$$

Kyslý roztok:

$$c(\text{H}_3\text{O}^+) > c(\text{OH}^-)$$

$$\text{pH} < 7$$

Zásaditý roztok:

$$c(\text{H}_3\text{O}^+) < c(\text{OH}^-)$$

$$\text{pH} > 7$$

pH roztokov

Príklad 1:

Aká je koncentrácia OH^- , ak pH roztoku je 4? ($1 \cdot 10^{-10} \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$)

pH roztokov

Príklad 2:

Aké je pH roztoku NaOH s koncentráciou $0,001 \text{ mol}\cdot\text{dm}^{-3}$? (11)

pH roztokov

Príklad 3:

Roztok obsahuje v 100 ml 0,171 g hydroxidu bárnatého. Vypočítajte pOH tohto roztoku za predpokladu 100 % disociácie. (12)

Hydrolyza

➤ protolytická reakcia iónov rozpustenej soli s vodou, pri ktorej vznikajú ióny H_3O^+ a OH^- .

Soli:

1. Soľ odvodená od silnej kyseliny a silnej zásady:
  - roztoky týchto solí nepodliehajú hydrolyze iba disociácii (ionizácii)
  - roztok je neutrálny... $\text{pH} = 7$

Hydrolyza

2. Soľ odvodená od silnej kyseliny a slabej zásady:

- roztoky týchto solí podliehajú hydrolyze
- roztok je kyslý

3. Soľ odvodená od slabej kyseliny a silnej zásady:

- roztoky týchto solí podliehajú hydrolyze
- roztok je zásaditý

4. Soľ odvodená od slabej kyseliny a slabej zásady:

- roztoky týchto solí podliehajú hydrolyze
- roztok je neutrálny

Oxidačno-redukčné reakcie (redoxné reakcie)

➤ reakcie, pri ktorých dochádza k výmene elektrónov a dochádza k zmene oxidačného čísla atómov prvkov alebo iónov.

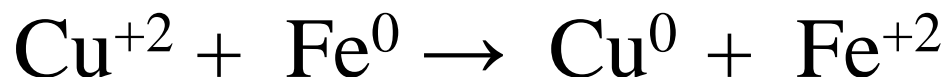
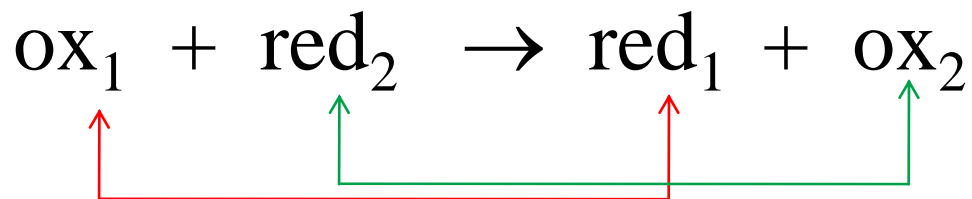
➤ **oxidácia** – dej, pri ktorom sa oxidačné číslo zväčšuje a dochádza k odovzdávaniu elektrónov.

➤ **redukcia** - dej, pri ktorom sa oxidačné číslo znižuje a dochádza k prijímaniu elektrónov.

Všeobecná oxidačno-redukčná rovnica:

➤ skladá sa z dvoch konjugovaných párov (redoxný pár).

➤ **Oxidovadlo** (oxidačné činidlo) – látka, ktorá sa sama redukuje.

➤ **Redukovadlo** (redukčné činidlo) – látka, ktorá sa sama oxидуje.

Elektrochemický rad napätia kovov (Becketov rad)

- ▶ Kovy sú zoradené vzostupne podľa hodnôt ich štandardného elektródového potenciálu (čiže elektródového potenciálu vzťahujúceho sa na vodíkovú elektródu, $E^0 = 0 \text{ V}$).
- ▶ Na základe týchto hodnôt rozdelil Becketov kovy na ušľachtilé a neušľachtilé.
- ▶ Čím je hodnota E^0 vyššia, tým daný kov pôsobí ako silnejšie oxidovadlo.

Elektrochemický rad napätia kovov

Neušľachtilé kovy

Ušľachtilé kovy

Li Na K Ba Sr Ca Mg Be Al Mn Zn Cr Fe Cd Co Ni Sn Pb **H** Cu Ag Au Pt Hg

$- E^0$

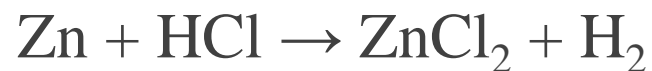
redukovadla

$+ E^0$

oxidovadla

Reakcia kovov s kyselinami

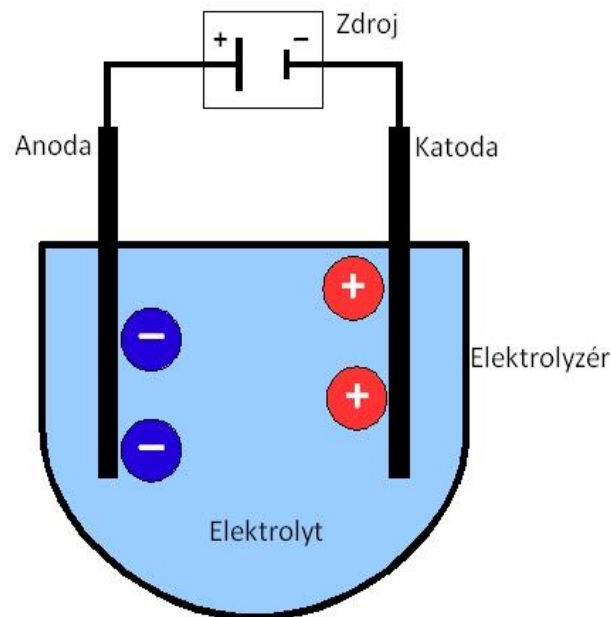
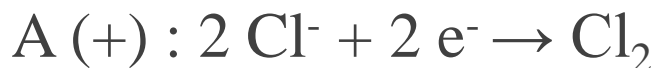
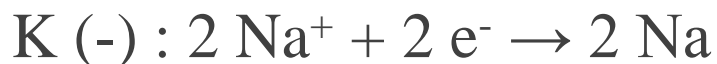
► neušľachtilé kovy pri reakciách so zriedenými kyselinami vytlačajú vodík, ušľachtilé kovy nereagujú a vodík nevytláčajú.

Elektrolýza

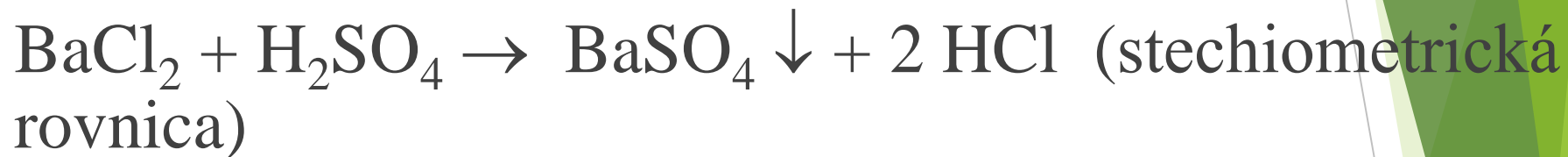
- prechod elektrického prúdu roztokom alebo taveninou, pri ktorom dochádza k chemickým zmenám na elektróde.
- na **katóde** (zápornej elektróde) prebieha **redukcia**
- na **anóde** (kladnej elektróde) prebieha **oxidácia**

Čo vzniká pri elektrolýze NaCl?

Zrážacie reakcie

➤ reakcie, pri ktorých z reaktantov v roztoku vzniká málo rozpustná látka (zrazenina)

Nasýtený roztok - roztok, v ktorom sa rozpustená látka za daných podmienok už ďalej nerozpúšťa.

Rozpustnosť látky v danom rozpúšťadle – udáva zloženie nasýteného roztoku.

Rozpustnosť látky vyjadruje maximálne množstvo rozpustenej látky pripadajúcich na 100 g rozpúšťadla alebo na 100 g roztoku.

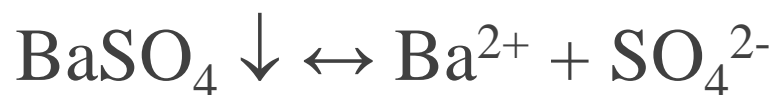
Rovnováhu medzi zrazeninou a jej iónmi v nasýtenom roztoku kvantitatívne vyjadruje konštanta **súčin rozpustnosti K_s** .

K_s - súčin koncentrácie iónov málo rozpustného silného elektrolytu v jeho nasýtenom roztoku pri danej teplote.

- závisí od teploty

Rozpustnosť látky pri danej teplote je tým väčšia, čím je hodnota K_S danej látky väčšia.

$$K_C = \frac{[\text{SO}_4^{2-}][\text{Ba}^{2+}]}{\text{BaSO}_4}$$

$$K_S = [\text{SO}_4^{2-}][\text{Ba}^{2+}]$$

Príklady:

Na základe hodnôt súčinu rozpustnosti pri 25 °C $K_S(\text{BaSO}_4) = 1 \cdot 10^{-10}$, $K_S(\text{CaSO}_4) = 2 \cdot 10^{-5}$, $K_S(\text{SrSO}_4) = 3 \cdot 10^{-7}$. Uved'te, ktorá z uvedených látok je najmenej a ktorá najviac rozpustná. Vypočítajte rozpustnosť síranu bárnateho vo vode v $\text{mol} \cdot \text{dm}^{-3}$ pri teplote 25 °C.

Najmenej rozpustný vo vode je síran bárnatý a najviac rozpustný síran vápenatý.

$$1 \cdot 10^{-10} = c^2$$

$$c = 1 \cdot 10^{-5} \text{ mol} \cdot \text{dm}^{-3}$$

Rozpustnosť BaSO_4

Komplexotvorné reakcie

➤ reakcie, pri ktorých vznikajú komplexné zlúčeniny (koordinačné).

► **Komplex** je elektricky neutrálny alebo nabitý útvar zložený z centrálného atómu a ligandu/ov.

► **Koordinačné číslo** je počet donorových atómov ligandov viažucich sa donor-akceptornou väzbou na centrálny atóm.

► **Ligand** je molekula alebo ión, ktorý je viazaný na centrálny atóm koordinačnou (donor-akceptoronou) väzbou.

Koordinačná zlúčenina môže:

- ▶ obsahovať komplexný kation a jednoduchý anión,
- ▶ obsahovať jednoduchý kation a komplexný anión,
- ▶ byť elektricky neutrálnym komplexom.

Koordinačné zlúčeniny

centrálny atóm

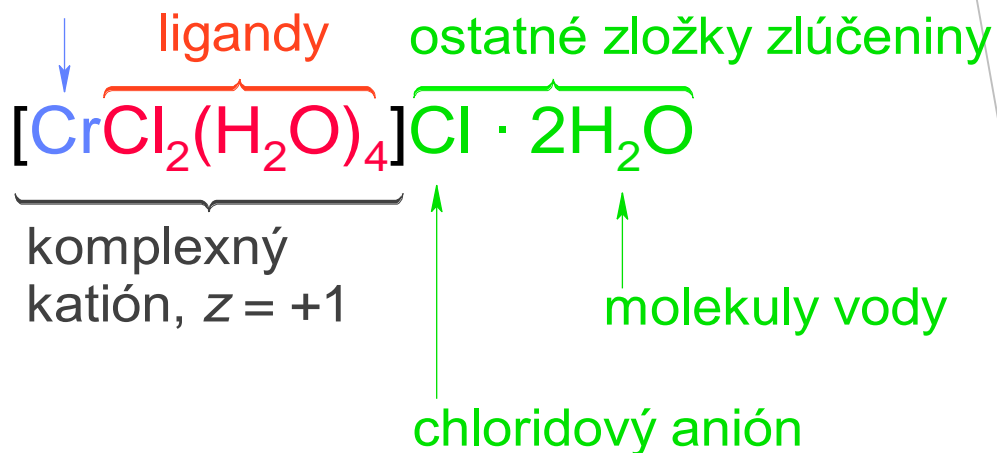

Schéma názvu komplexu

názvy ligandov   názov centrálného atómu

Schéma vzorca komplexu

[symbol centrálného atómu   symboly ligandov]

Koordináčné zlúčeniny

- pri vzniku koordináčných zlúčenín sa medzi reaktantmi a produktmi ustáli chemická rovnováha.
- tento rovnovážny stav je charakterizovaný konštantou stability komplexu β .

$$\beta = \frac{[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]^+}{[\text{Ag}^+][\text{NH}_3]^2}$$

β – závisí od teploty

Ďakujem za pozornosť

